

LÁNG IMRE

TÁRSADALOMPOLITIKAI ESZMÉK ÉS MOZGALMAK AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN A 19. SZÁZAD MÁSODIK FELÉTŐL 1917-IG

Amerika felfedezésének négyszázadik évfordulója alkalmából az Amerikai Történelmi Társulat Chicagóban ülésezett. A fiatal Frederick Jackson Turner 1893 júliusában „A határvidék jelentősége az amerikai történelemben” címmel tanulmányt olvasott fel, amelyről Charles A. Beard később akként nyilatkozott, hogy nagyobb hatással volt az amerikai történelmi gondolkodásra, mint a tárgykörben valaha írt esszé vagy kötet. Turner az amerikai fejlődés középpontjába a nyugati területek felé tartó áramlást, az ottani szabad földek birtokbavételét, új lehetőségek feltárását állította. „A határvidék a leggyorsabb és leghatékonyabb amerikanizálódás vonala” – állapította meg, folyamatként ábrázolva az „amerikanizálódást”, melynek során az újonnan jöttek legyűrték a környezet nehézségeit, az egykori európaiak fokozatosan más emberré váltak, eltávolodtak az európai befolyástól. Az új viszonyok „politikai, gazdasági és társadalmi eredményeinek tanulmányozása történelmünk valóban amerikai részének tanulmányozását jelenti” – hangsúlyozta. Turner felfogásában nem az atlanti partvidék, hanem a „nagy Nyugat” történetének tanulmányozása adja az amerikai fejlődés magyarázatát; az amerikai karaktert az erdőirtások formálták, „a Mississippi völgye a demokrácia otthona”. Ebben a felfogásban „minden határvidék új lehetőségeket nyújt, menekülést a múlt béklyóitól”. A szerző a Nyugatot az ókori Földközi-tengerhez hasonlítja, amely új tapasztalatokat kínált a görögöknek, új intézményeket és tevékenységeket követelt tőlük, „mindezt... jelenti a szűkülő határvidék az Egyesült Államoknak... S most, Amerika felfedezésének négy évszázada és az alkotmány száz éve végén megszűnt a határvidék; ezzel lezárult az amerikai történelem első időszaka.”

Turner ábrázolásában a határvidék, „a szabad földterületek léte, folyamatos csökkenése és az amerikai települések nyugati irányú előrehaladása magyarázza az amerikai fejlődést”; a határvidék folyamatosan megújítja a „primitív viszonyokhoz való visszatérést; a szüntelen újjászületés, az amerikai élet változékonyasága, a nyugati expanzió a maga új lehetőségeivel, a szakadatlan kapcsolat a primitív társadalommal – az amerikai karaktert uraló erők forrása”. A határvidék „lehántja az európai ruhába öltözött emberrel...civilizált múltját...Kezdetben a kietlen táj uralkodik felette, ...a hosszú küzdelem alatt megváltozik, ... a folyamat végén már nem európai, hanem egy új ember”. Turner nemzetformáló tevékenységet tulajdonít a Nyugaton végbement folyamatoknak: „a határvidék legfontosabb hatása” a demokrácia előmozdítása. „A Nyugat alakította át Jefferson demokráciáját Monroe nemzeti republikanizmusává és Andrew Jackson demokráciájává.” A nagy hatású, sok vitát kiváltott tanulmány optimista hangvétellel zárult az amerikai jövőt illetően: „az amerikai energia szélesebb teret fog továbbra is követelni kifejtése számára”.

Richard Hofstadter rámutat Turnerről írt tanulmányában néhány korabeli és előfutárként számon tartandó politikus, író, tudós nézeteire, megállapítva, hogy ezek mintegy összegződnek a turneri műben. Hegelt említi, aki úgy vélte, hogy a Mississippi-vidék enyhíti az amerikai elégedetlenséget, s garantálja a fennálló rendet. Benjamin Franklin, Thomas Jefferson, Alexander Hamilton és mások szintén hangsúlyozzák, hogy a szabad

földek a társadalmi elégedetlenség levezetőiként hatnak. Emerson arról beszél egy előadásában, hogy „a sziklás Nyugat új, kontinentális elemet visz a nemzeti gondolkodásba, s amerikai géniuszt keletkeztet”. Macaulay az amerikai politika stabilitását „a határtalan, termékeny és elfoglalatlan földeknek” tulajdonítja. Tocqueville nagyszerűnek mondja az amerikaiak küzdelmét a természettel s a pusztaság benépesítését. Henry George közismert művében az amerikaiak pozitív tulajdonságait és készségeit a bekerített földek eredményének tudja be, s „mindaz, ami miatt viszonyaink és intézményeink jobbakként, mint a régebbi országokban, abból fakad, hogy az Egyesült Államokban olcsó a föld és az emigráns számára hozzáférhető”. Turner kortársa, Woodrow Wilson szinte azonos szavakkal jellemzi a határvidék nemzetformáló szerepét, ahogyan azt Turner teszi. Míg azonban Turner a történetírás irány- és hangsúlyváltását sürgeti, kifogásolva, hogy a történészek „idős bölcs emberekként többnyire Keletről származnak, következőképpen az atlanti partvidék szemszögéből írják történelmet” – addig Wilson melankolikus kicsengésű szavaiban („lassan megöregszünk”) ott rejlik a századforduló Amerikájának jövője iránti aggodalom. Turner a fiatal generációtól várja, hogy az amerikai történetírásban kifejezésre juttatják a Mississippi-völgybe átkerült nemzeti súlypont megkövetelte arányokat. Wilson a megnyíló új korszak bonyolult társadalmának tanulmányozását tekinti feladatának. A századvég utolsó évtizedének válságtüneteit érti ezen. 1893-ban súlyos gazdasági válság söpör végig Amerikán, a mezőgazdaságot elhúzó depresszió győtri, az 1892-es Homestead-sztrájk és az 1894-es Pullman-sztrájk az ipari összecsapások éleződését jelzi, a monopóliumellenes indulatok fokozódása nyomán törvénybe iktatja a Kongresszus a trösztellenes Sherman Actet. Francis Walker neves közgazdász Turner művének ismertté válása előtti évben arról ír, hogy mivel a közföldek csaknem kimerültek, vonakodva bár, de el kell ismernie Amerikának a munkaerő-problémát. A bevándorlás korlátozásának szükségességét hirdető kézenfekvőnek tűnő érvre találtak a közföldek állítólagos kimerülésében. Vajon milyen irányba tart az Egyesült Államok, amelyet 1801. március 4-i első beiktatási beszédében Jefferson a leszármazottak „ezredik és ezredik generációja” számára is elegendő területet biztosító kiválasztott országnak nevezett?

*

A feudális béklyótól mentes, függetlenné vált Amerikába bevándorolt népesség főszereplője a kisbirtokos farmer, a teleses volt, aki nehéz természeti-környezeti feltételek között küzdött a maga és családja léteért és megélhetésének javításáért. Henry Adams – Jefferson első elnökségéről írott munkájában, amely hatalmas tablóként tárja eléink az 1800 körüli Egyesült Államok társadalmi-politikai arculatát – a következőképpen ábrázolja az akkor mintegy 5 milliónyi lelket számláló ország természeti és lakosságának életviszonyait: „A föld két évszázados küzdelem után még mindig nem volt feltörve, mindenfelé erdő borította, csak itt-ott tűnt elő egy-egy megművelt földcsáv, ... a népnek több mint kétharmada a tengerparton, az árterületől számított tizenöt mérföldes körzetben élt.” A fél évszázaddal későbbi állapotokról: „Amerika, fizikai problémáit tekintve, keveset változott ötven év alatt... A természet nem szolgálja, hanem ura volt az embernek... Ötven vagy száz mérföldnyire a partvidéktől a házaknak több mint a fele fakunyhó volt; némelyiken akadt üvegablak... A farmer családja még házi szövésű ruhát viselt... Az eke durva..., a sarló régi... Az átlagos földművelő úgy vetette el a gabonát, ahogy az apja, ugyanannyi rozst szórt szét egy hektáron, ugyanannyi ökörrrel szántott.” A nehéz

természeti körülmények szabta követelmények közepette a farmer kemény életmódra kényszerült. Családjával együtt dolgozott. Nagyrészt önellátó volt. Ha terméke felesleget produkált, az értékesítést gátolták a nagy távolságok, a közlekedés nehézségei, a belső piac szűk volta. Mindez fokozta a magáraultság tudatát, egyszersmind az önállóság táplálta büszkeséget. Az iparfejlődés és a közlekedési viszonyok javulása történelmileg rövid idő alatt, a 19. század második évtizedétől jelentős változást hozott: a farmer egyre inkább kisvállalkozóvá lett. A mezőgazdaság termékei számára nemcsak a fejlődő ipar biztosított szélesedő belső piacot, nőtt a külföldi kereslet is, elsősorban a gyapot, majd az amerikai élelmiszerek iránt. A növekvő értékesítési lehetőségek ösztönzőleg hatottak a farmer vállalkozó szellemére. Megtakarításaiból földet vásárolt, a fakonyhó helyén lakó- és melléképületeket húzott fel, jobb szerszámokat használt, rövidesen megjelentek a ló vontatta eszközök, elegendő készpénz hiányában kölcsönt vett fel eszközvásárlásra, vagy cséplőgéppel rendelkező vándormunkásokat alkalmazott. Az önellátásról üzleti vállalkozásra való áttérés különböző időpontokban ment végbe a nyugati területeken. Az olcsó föld az intenzív művelés ellen hatott, a farmer gyakorta költözött a nagyobb haszon reményében, sokszor nagyobb területet szerzett, mint amennyinek megművelésére képes volt; inkább bízott a földár növekedésében, mint termékei kedvező eladásában. Tocqueville megállapította az 1830-as években, hogy csaknem minden farmer összekapcsolja a mezőgazdaságot a kereskedelemmel, ritkán telepszik meg földjén; új földet vásárol, főleg a távoli nyugati területeken, továbbadás céljával; házat épít, mert népességnövekedésre számítva jó árat remél kapni érte.

Richard Hofstadter „The Age of Reform” című munkájában agrármítosznak nevezi a vidék embereihez és életvitelükhöz fűződő eszmék komplexumát, melynek hőse a családjával együtt dolgozó, kemény munkát végző kisbirtokos. Ez az ember egyszerű, becsületes, egészséges, független, boldog; a jótékony természettel való szoros kapcsolatából következően olyan teljes életet él, amilyen lehetetlen a városlakó számára, s mivel biztos tulajdonnal rendelkezik, az állam legmegbízhatóbb polgára. A szerző idézi Jeffersont, aki „a föld megműveléséhez való alapvető jog”-ról beszélt, s leszögezte, hogy „a kisbirtokosok az állam legértékesebb részei”. Idézi az amerikai fejlődést merkantilista elvek megvalósításával elképzelő Alexander Hamiltont is, aki jónak látta beismerni, hogy „a föld megművelése, mint a nemzeti ellátás elsődleges és legbiztosabb formája, joggal emelkedik ki minden más ipar közül”. Az agrármítosz az amerikai nemzeti ideológia részévé vált; politikusok, publicisták, tudósok, költők gyakorta hivatkoztak elveire. A realitás azonban mindinkább áttört az eszményített képen. A 19. század negyvenes éveitől meggyorsult a városokba irányuló elvándorlás, a családok fiataljai sorra-rendre elhagyják a farmot, a családfelek egyedül vagy másodmagukkal dolgoznak. A farmerek egyre inkább rájönnek a városokban fellelhető gazdasági lehetőségekre, ugyanakkor bizalmatlanok, mert a bűn melegágyát látják a városban, ahol a kölcsönöket nyújtó cápák lakoznak, az európai módon gondolkodó dendik lenézik a vidéki embert. Az agrármítosz értelmében a farmerek az amerikai demokrácia és erkölcs hordozói, de a fejlődés meggyorsulásával azt kell tapasztalniuk, hogy a városokban élő üzletemberek és spekulánsok lenézik és kizsákmányolják őket. A város az ország parazitája az agrármítoszt vallók szemléletében, de a fejlődés során sűrűsödnek a kapcsolatok a város és a vidék között, elsősorban a területileg közel levő kisváros és farmer viszonylatában.

A farmerek azokat az állapotokat tartották a dolgok természetes rendjének, amikor Amerika földje megélhetést biztosított megművelőinek. Ha viszont törést tapasztaltak az eszményített állapotokban, ezt a rend megbontását előidéző ártalmas emberi cselekedet-

nek tulajdonították, amely csalásban, kapzsiságban, általában pénzzel összefüggő visszaélésekben nyilvánult meg, s a rossz törvények vagy éppen a törvények hiánya nem vett gátat a bajoknak. Az elégedetlenkedő farmerek nem ismerték fel (vagy nem voltak hajlandók felismerni), hogy a kifogásolt állapotokban saját funkcióváltozásuk is közrejátszott: a sikerre éhes vállalkozói szellem kialakulása. A várt jó terméshozamnak vagy a földár feltételezett növekedésének elmaradása fizetési problémákba sodorhatta az új funkcióval próbálkozó farmert. A bajokért a hitelezőket, a magas kamatokat hibáztatta. A pénzemberek üzletpolitikáját, üzelmeit nem ismerhette, még kevésbé érthette a korabeli makroökonómiai folyamatokat. A reá közvetlenül ható negatív következményekre reagálva a kifejező névvel ismertté vált pénzhatalmat kárhoztatta.

A 19. század 20-as és 30-as éveitől érlelődő, majd a polgárháború után mindinkább erősödő agrárelégedetlenség a különböző régiókhoz kapcsolódó populista irányzatokban jutott kifejezésre. Az elégedetlenség egyik forrása a régiókban termelt és exportált legfontosabb termékek (gyapot, búza) csaknem szakadatlan áresése volt. A 19. század három utolsó évtizedét sújtó, elhúzódó agrárválság a közlekedés és hírközlés lendületes fejlődése következtében nemzetközivé szélesedett. Az amerikai agrárelégedetlenség különösen a termékek exportjára leginkább ráutalt régiókban éleződött ki.

Az agrárelégedetlenség másik forrása a határvidékeken elfoglalható szabad földek általános kimerülése volt. A szakirodalom általában kétségbe vonja a Turner által is vallott tételt. Számadatokkal bizonyítja, hogy a századvégi elégedetlenség csúcsát jelző 1890-es évtizedben 500 ezerrel több új farm létesült, mint a megelőző tíz év alatt. A statisztikák még a 20. század második évtizedéről is a régen betelepített vidékek vetésterületének jelentős művelési lehetőségeit jelezték. Vizsgálódásaink szempontjából nem a számadatok perdöntöek, hanem az a tény, hogy a tetőző agrárelégedetlenség a nyugati területek lehetőségeinek hiányát panaszolta.

A washingtoni kormányzat 1862-ben megalkotta a Homestead Actet. E tettel a Jefferson által megfogalmazott céllal összhangban cselekedett, aki a központi kormányzat egyik közvetlen feladatát – Henry Adams szavaival élve – a mezőgazdaság serkentésében jelölte meg. Csakhogy a Homestead Act alapjául szolgáló megfontolások – mint ezt Hofstadter megállapítja – már a törvény hatályba lépése előtt időszerűtlenek voltak. Megalkotói a jeffersoni időkben realitást tükröző agrármítosz továbbélését feltételezték, tehát azt, hogy a földhöz juttatott farmer a jótékony természet biztosította lehetőségekre építi tevékenységét, továbbra is megtartja életformáját, nem bocsátkozik kisbirtokosi termelést és anyagi erejét meghaladó spekulációkba. Ezek a feltevések olyan időpontban zárták ki a farmer kereskedelmi, haszonszerző hajlamának érvényesülését, amikor az már gyakorlattá vált, s szükségképpen erősítette a vállalkozó farmer helyváltoztatási szokását. A törvény ötévi helybenlakást írt elő a földhözjuttatás feltételeként. Mivel ez többnyire nem valósult meg, nagy méreteket öltött a birtokbavételi jog törlése. Spekulánsok, vasúttársaságok viszont hatalmas területek birtokába jutottak. A Nyugatra későn érkező farmerek kénytelenek voltak beletörődni a súlyos hitelfeltételekbe, az eladósodásba, sok esetben a bérlői állapotba, a magas fuvar költségek és természeti–klimatikus adottságok okozta nehézségekbe. A Homestead Act végrehajtása során nőtt az agrárelégedetlenség a szétfoszlott illúziók és a kiszolgáltatottság okozta terhek miatt.

A fokozódó agrárelégedetlenséget két fő vonás jellemezte a 70-es évektől: a populista irányzatok szervezeti tömörülése és a nemzetgazdaság egyik központi kérdését képező monetáris politika változtatását célzó akciók éleződése. A párhuzamos és kölcsönhatást kifejtő két folyamat kiindulópontja a polgárháború alatt foganatosított monetáris politika

volt. Az Unió 1862 elején felfüggesztette pénznemének ércpénzre való beváltását, a polgárháború idején a nem konvertibilis ún. zöldhátú pénz (greenback) volt a törvényes fizetőeszköz. A pénzügyminiszter 1865. decemberi jelentése leszögezte, hogy a hatályos rendelkezések csak addig maradnak érvényben, amíg „a nép felkészülhet az alkotmányos pénznemhez való visszatérésre”, s intézkedéseket javasolt a háborús papírpénz mielőbbi bevonására. A jelentés közhangulatot fejezett ki, a Kongresszus 1866. április 12-én megszavazta a javasolt intézkedéseket. A polgárháborút követő árzuhanás és gazdasági visszaesés hatására változott a közhangulat. A Kongresszus 1868 februárjában felfüggesztette a papírpénz bevonását, sőt állásfoglalás született, miszerint a kormánykötvények beváltása is papírpénzben történjék. Úgy tűnt, a republikánus választási győzelem véget vet a nézetek ingadozásának: 1869. március 18-án kongresszusi törvény kötelezővé tette a papírpénz ércpénzre váltását. Az egymásnak ellentmondó törvényhozói állásfoglalások a monetáris politika konzekvenciáinak ellentétes megítélésében gyökerestek, kiélezve a különböző gazdasági tevékenységet végzők és csoportjaik érdekellentéteit. A kontroverzia középpontjában a forgalomban levő pénzmennyiség deflációs intézkedésekkel való csökkentése, illetve az infláció szükségessége volt. Az ellentétes álláspontok mögött meghúzódó érdekek világosan megmutatkoztak a vitákon. A külkereskedelmet bonyolító cégek, exportra dolgozó gyárak, egyes üzletemberek, tengerentúli pénzügyleteket monopolizáló keleti partvidéki bankok a polgárháború előtti állapotokhoz való visszatérésben, az elsősorban Angliával való pénzkapcsolatok normalizálásában voltak érdekeltek, ezért a pénzmennyiség csökkentését mint a stabilizáció előfeltételét sürgették. Ezzel szemben az agrárcsoportok, az ipari munkások szószólói, a nyugati kereskedők és bankárok, ingatlanérdekeltségek a defláció káros hatásait ellensúlyozó inflációs intézkedések mellett kardoskodtak; különbözőképpen érvelve, de valamennyien a szűkös pénzellátást támadták, amely úgymond gátolja a – főként nyugati – vállalkozásokat, súlyosbítja az ipari munkásság és a farmerek gondjait. A kuszált helyzetet tovább bonyolította, hogy a Legfelső Bíróság egymást követően ellentétes álláspontokat nyilvánított a polgárháborús monetáris intézkedések alkotmányosságát illetően. Végül alkotmányosnak minősítette a háború alatti pénzintézkedéseket. A monetáris probléma azonban továbbra is nyitott maradt. A Kongresszus ingadozott. A demokrata és a republikánus párt erőviszonyainak módosulásai konfúzus állapotokat teremtettek a monetáris törvényjavaslatok váltakozásai terén. Az 1875. január 14-i törvény volt hivatva véget vetni az elhúzódó vitáknak: előírta a papírpénz háború előtti paritáson, ércpénzben való visszaváltásának újratekintését 1879. január 1-jével. Az időközben végbement események következtében aligha várhatta a stabilizációban érdekelt tábor a törvény végrehajtását.

Az ezüst monetáris célra való felhasználása került a figyelem középpontjába. A kérdéskomplexum kezdetei az 1870-es évek elejére nyúltak vissza. Az ezüstár 1872 óta tartósan esett. Az áresés hazai és külföldi okokban gyökerezett: a nyugati hegyvidéki államokban gazdag lelőhelyekre bukkantak, világszerte nőtt az ezüstmányászat termelékenysége, másrészt csökkent a monetáris célú ezüst kereslete az aranystandardra áttérő országokban. Az illetékes washingtoni kormány szerv javasolta az ezüstdollár megszüntetését, mely már 1836 óta nem volt forgalomban. A Kongresszus 1873. február 12-én törvényt alkotott, elrendelve a pénzveréssel kapcsolatos törvények felülvizsgálatát és az ezüstdollár verésének megszüntetését. Az ezüsttermelők megdöbbenve értesültek, hogy a pénzverésre felajánlott fém eladhatatlan a törvény miatt; a törvényhozók és a keleti partvidéki bankárok összeesküvésének tulajdonították az ezüst demonetizálását, az ún.

„1873-as bűnt”. A nagy vihart keltő állítás egyik verziója szerint a Bank of England ügynöke a demonetizálást támogató kongresszusi törvényhozókat megvesztegette, hogy az angol kézen levő kormánykötvények kizárólag aranyban legyenek visszafizethetők. Az összeesküvés-teória közvetlen károsultjai: az ezüsttermelők kárpótlásként az ezüstérme „szabad és korlátlan” verését követelték. Csatlakoztak hozzájuk a közép-nyugati és a déli farmerek, akik a forgalomban levő pénzmennyiség növekedését, ezáltal adósságaik reálterheinek csökkenését remélték. A követelés az ezüst- és az aranyérme volumenének meghatározott arányát feltételezte. Az ezüst monetáris felhasználásával egyetértett a 70-es évek elején egyes államokban különböző neven alakult pártok tömörülése: az 1875-ben létrejött Greenback Party. A párt deklarálta, hogy a zöldhátú pénz visszaváltását előíró törvény a bankárok összeesküvésével született, hogy szűkítsék a pénzellátást. A „pénzmonopólium” szétzúzását, bőséges pénzellátást, a külföldi tőkésék beruházásainak megtiltását, valamint az adósságteher mérséklését, az 1875-ös törvény hatálytalánítását követelő párt az 1878-as választásokon a szavazatok tíz százalékát érte el. Az eredmény tiszavirág-életű volt. A párt a 80-as évekre megszűnt politikai tényező lenni; pénzpolitikai követeléseinek magvát átvették az agrártömörülések.

A Greenback Party létrejötte és követelései demonstrálták, hogy az elégedetlenség túlnőtt a farmervilág keretein, országos gazdasági, politikai problémává lett. A pénz a társadalmat megosztó ellentétek kifejezőjévé vált. A harmadik párt szerveződése szinte egyenesen következett az összeesküvés-teóriából, s abból, hogy a két nagy párt konzervatívjai közömbösen szemlélték az elégedetlenség megnyilvánulásait. A 80-as évek vége felé alakult farmertömörülések (Alliances) vették át a politikai offenzíva munkáját. Az 1890-es állami és szövetségi politikai eredmények lökést adtak egy harmadik országos párt megteremtését célzó akcióknak. 1892-ben egyes Alliance-tömörülések szövetségéből létrejött a People's Party. Platformja szerint „két kontinensen óriási összeesküvés szerveződik az emberiség ellen, hatalma világszerte gyorsan terjed... Népünk erkölcsi, politikai, anyagi romlás szélén áll. Korrupció uralja a szavazóurnákat, a törvényhozó testületeket, a Kongresszust, eléri a bíróságokat is. Az emberek demoralizáltak... Az újságokat lepénzelik, a közvéleményt elhallgattatják, az üzlet pang, az otthonok jelzáloggal terheltek, a munkások elszegényedtek, a föld a tőkésék kezén összpontosul. A városi munkásoktól megtagadják az önvédelmet célzó szervezkedés jogát, bérüket lenyomják a pauperizált munkások importja révén, törvény tiltotta hadsereget tartanak legyilkolásukra. Milliók munkájának elrablott gyümölcséből kolosszális vagyonok épülnek keveseknek..., akik megvetik a Köztársaságot és veszélyeztetik a szabadságot...” Az országot elárasztó pamfletek, manifesztumok, fantasztikumba menekülő regények hasonló hangnemben ábrázolták a kort, amelyben – az egyik manifesztum fogalmazásában – „a konfliktus... egyik oldalán a szövetkezett monopóliumok, a pénz hatalom, a nagy trösztök és a vasúttársaságok állnak, ... a másik oldalon a farmerek, munkások, kereskedők és mások vannak, akik a gazdagságot termelik és az adóterhet viselik... Nincs középút.” A számtalan verzióban, nagy hangerővel hirdetett „két nemzet”-teóriát vallotta e diagnózis, terápiája pedig ez volt: „Szét kell zúzni a pénz hatalmat..., ezt követően egyszerű dolog lesz ... a kisebb urak szárnyainak nyirbálása.”

A People's Party platformjának legvitatottabb pontja az ezüstérme szabad verésének követelménye volt. A párt eredeti programja egy sor reformjavaslatot tartalmazott a föld, a közlekedés és a finanszírozás megoldandó problémáiról; a vasúti közlekedés szabályozása, a farmhitelnyújtás kormányzati segítése, postai takarékbankok létesítése, jövedelemadó, a szenátorok közvetlen választása stb. – mindez a párt reformjelleget kidom-

borítását jelentette a pártvezetés kisebbségben maradt részének véleménye szerint. A pártvezetés többsége viszont az ezüst témájának vonzerejétől a győzelmet várta.

Az 1892-es elnökválasztáson a párt jelöltje egymilliónál több szavazatot kapott, de az 1892 derekától 1893 februárjáig tartó sztrájkhullám, az 1894-es szénbányász- és vasutassztrájk nem igazolta az olykor optimista populista jóslatokat. A kormányzat időnként tett bizonyos engedményeket, de ezek látszatgesztusok voltak, s kitértek a populista pártvezetés többségének célja elől. A populista felháborodás tetőpontra hágott, amikor a kormány 1893-ban visszavonta a három évvel azelőtti ún. Sherman Silver Purchase Actet, mely a farmereknek szánt gesztus volt, s előírta, hogy a Treasury havonta 4,5 millió uncia ezüstöt vásároljon, azaz kétszeresét az érvényben levő vételi kötelezettségnek. Az 1893-as intézkedés jelezte, hogy a kormányzatban felülkerekedett az aranystandard tarthatatlanságával kapcsolatos aggodalom. A populisták az 1893-as törvényt és az év több hónapján át húzódó pénzpánikot az adós farmerek elárulásának minősítették. A bankcsődök az áresések legsúlyosabb csapásaitól korábban megkímélt régiókat is sújtották, a sztrájkmozgalmak és következményeik a gazdaság egészének működését veszélyeztették.

A People's Party vezetősége 1893 után dilemma elé került. Az 1892-es elnökválasztási eredmény távolról sem jelentett sikert a két nagy párttal való elkövetkező küzdelem kilátásait illetően. Mint harmadik országos pártjelölt a hegyvidéki ezüsttermelő államokon kívül csak az elégedetlenkedő farmerrégiókra támaszkodhatott; az utóbbiak egyidejűleg szenvedtek termékeik exportjának visszaesésétől, jelzálogadóságaiktól és a vasúti szállítás problémáitól. A keleti farmereket kevésbé elégítette ki a populista program, inkább versenytársnak, semmint szövetségesnek tekintették a nyugati vidékek farmereit; az északnyugati búzaövezetek nagy része már áttért a tejgazdaságra, a kukoricatermelésre és a disznótenyésztésre, mivel a városi fejlődés jó felvevőpiacot biztosított számukra. Az 1892-es tapasztalatok alapján a populisták nem számíthattak támogatásra ezeken a vidékeken. A középrétegeket elriasztották a populista retorika harsány szélsőségei, az ipari munkásság szervezkedésének kezdeti szakaszában nem jöhetett szóba szövetségesként. A két országos párt konzervatív irányítással működött, de a demokraták és a republikánusok az államok szintjén rugalmasabb taktikát alkalmaztak: vagy kisajátították a helyi populista követelések egy részét, vagy sikertelen törvényalkotási harcokba kényszerítették a reformok híveit. A People's Party vezetőinek többsége arra számított, hogy mindkét nagy pártban jelentős erők pártolták az ezüst-ügyet, ezek várhatólag ki fognak lépni pártjukból, csatlakoznak a populistákhoz, s létrejöhet a harmadik országos párt, melyben a hangadók lesznek a reformerek.

A választások közeledtével kísérletek történtek a mind élesebbé váló monetáris ellentétek enyhítésére. Az Amerikai Bankárszövetség 1894 végén a bankjegy kibocsátás reformjára tett javaslatot az ismétlődő pénzpánik megelőzésére. A szövetségi kormány garanciáját előírányzó javaslatot elutasították az ezüst hívei. A bimetalizmus pártolói is aktivizálódtak. 1894 tavaszán nem hivatalos konferencia vitatkozott Londonban a nemzetközi bimetalizmus lehetőségeiről. A konferencián két amerikai küldött is részt vett, és 15 prominens szenátor táviratilag közölte egyetértését. A konferencia egyike volt a sikertelen próbálkozásoknak. A szaksajtóban éles polémia folyt az arany és az ezüst hívei között.

Az államok konvencióinak kimenetele jelezte, hogy az ezüst propagátorai országosan is fölénybe jutnak. Megtörtént az, amire aligha számított a populista vezetés. Az 1896-os demokrata pártkonvenció Chicagóban nagy többséggel elfogadta az ezüstplatformot és

William Jennings Bryant választotta elnökjelöltnek. A populista vezetés dilemma elé került: saját jelöltválasztással és programjuk hirdetésével sok szavazat elvesztését kockáztatta volna. Kitarva az ezüst illúziója mellett szintén Bryant nevezte meg elnökjelöltnek. Döntésével azonosította magát Bryan hirdetett jelszavával, miszerint először a pénz problémáját kell megoldani, minden más reform ettől függ. E populista állásfoglalás az eredeti reformprogram mellőzését jelentette. A populista vezetés egyik markáns alakja kifejezésével élve: „A tömegeket megtanítottuk arra, hogy az ezüst az igazi kérdés; természetesen arra a pártra adják szavazatukat, amely hatalmánál fogva leginkább képes ígéretét valóra váltani.”

A monetáris vita 1896-ban republikánus győzelemmel zárult. McKinley a jelöltség elfogadásakor magáévá tette a javasolt platformot, melynek értelmében az aranystandard alapján áll az ország, amíg lehetőség nem nyílik nemzetközi tárgyaláson bimetalizmus bevezetésére. 1897-ben megismételte a republikánus vezetés az ezüst remonetizálására tett ígéretet egy Európában tartandó értekezleten való részvételtől. Ez az állásfoglalás a demokraták pozícióinak figyelembevételéről tanúskodott. A demokraták újabb elnökválasztási veresége csapást mért a bimetalizmus híveire. Az 1900. évi Gold Standard Act törvényerőre emelte az aranystandard szerepét az Egyesült Államokban. A pénz problematikája megszűnt a politikai ellentétek forrásaként hatni.

Az ezüst kudarca időben egybeesett az áralakulás gyökeres változásával. Véget ért a három évtizedes áresés, megindult az ellentétes irányú ármozgás. A világ aranytermelése talaján gazdaságot élénkítő erők bontakoztak ki, tartós prosperitás évei következtek. A 20. század első évtizedének végére kialakult amerikai mezőgazdasági állapotok ötéves átlaga csúcsteljesítménynek számított (1909–1914 = 100) a későbbi hanyatlás időszakai-ban; ehhez a bázishoz mérték a terméseredményt.

Az ezüst kudarca természetesen nem jelentette mindazon bajok megszűntét, a remények, feltevések, programok feladását, amelyeknek a populizmus hangot adott. Mivel azonban elvesztette aktualitását a People's Party jelszava, melynek megvalósulását a reformok kiindulópontjának tekintette a vezetőség többsége, megszűnt a törekvések kohéziója, s a történelmileg gyorsan módosuló körülmények között, változott tartalommal külön éltek tovább. Az ezüst követelése, mint az infláció jelképe, sem szűnt meg véglegesen; szekuláris tendenciaként lappangott a prosperitás idején, hogy azután a nagy válság éveiben és a New Deal kezdeti szakaszában ismét megjelenjen.

Szólni kell a populizmus indulati–emocionális tényezőiről. Közös gyökerük az elégedetlenség volt. A gazdasági, társadalmi, politikai, nemzeti mezben megnyilvánuló indulatok egymással összefüggésben jelentkeztek. Sajátos vonásuk egyfelől a múltat idealizáló, retrográd irányú nosztalgia volt, másfelől a kifogásolt korabeli állapotok változtatását követelték. A prekapitalista édenkertet visszahozni akaró agrármítosz mindazt ellenségnek tekintette, amit nem ismert, félt tőle, mert térhódítását bomlasztó hatásúnak vélte. Egyfajta defenzív magatartást juttatott kifejezésre ez a gyűlölködő attitűd. Máskor vágyálmokat tükröző amorf jövőkép körvonalai bontakoztak ki a populista megnyilvánulásokból. A gyarmati világ Angliájától való gyűlölt kiszolgáltatottság új változata az arany uralmának megszüntetését követelte. Egy népszerű populista publikáció egyenesen háborút hirdetett meg, összefüggésben az indulatok középpontjában levő pénzzel: „...ha el kell fogadnunk pénzünknek az Anglia által kiválasztott fémet, ... akkor próbáljuk ki... Ha beválik, csatoljuk Angliát az Egyesült Államokhoz, és töröljük a nemzetek sorából. Egy háború Angliával a legnépszerűbb, a legigazságosabb lenne...” Az Amerika elleni összeesküvés-teóriában más formában jelentkezett a pénz problematikája. A

két főszereplő ezúttal az angol–amerikai „aranytröszt”, a Bank of England partnerei, az Unió keleti partvidékének nagybankjai együttműködve ássák alá Amerika gazdasági függetlenségét, előidézve a fő populista panaszt, a pénzhiányt. Az arany világméretű uralmát célzó kooperációban a keleti partvidéki nagybankok Unió-ellenes tevékenységének elítélése mutatkozik meg. A londoni City-ellenesség anglofóbiával párosul, mert az „igazi” amerikai érdeket védő populista egyszersmind Anglia-ellenes. A gyenge bi-metallista próbálkozások valamiféle angol–amerikai konszenzust céloznak, de a tervezetések a prosperitás éveiben lekerülnek a napirendről, Amerikában félresikerült nemzeti jelszóvá zsugorodnak.

De a populizmus nemcsak angolelles, hanem idegenellenes is. A hullámokban érkező ír, skandináv, német, közép-európai, balkáni, orosz bevándorló tömegekben az amerikai gyáriparosok céljait szolgáló olcsó munkaerőt látja a populizmus, mert rontják a hazai munkások helyzetét, versenytársak a munkaerőpiacon, súlyosbítják a pauperizmust. Nemcsak gazdasági riválisok, hanem a gyűlölt városi fejlődés építőanyagai is, felduzzasztják a városi népességet, terjesztői a betegségeknek, a bűnnek, rombolói az erkölcsöknek. A populizmus a nativizmus melegágya. Az idegengyűlölet velejárója a külföldiek bevándorlása elleni tiltakozás. A populizmus diszkriminatív módon kezeli a külföldieket: a vagyonosokat Amerika-ellenes gazdasági üzelmekkel vádolja, tiltakozik térhódításuk ellen, a szegényeket pejoratív módon ítéli meg.

Külön kell szólni a xenofóbia bevándorlásellenes vonatkozásairól, az antiszemitizmusról és a háborús hisztériáról. A „szegény” bevándorlókkal kapcsolatban a populizmus összetéveszti az okot az okozattal. A bevándorlóknak tulajdonítja a hazai munkások elszegényedését, holott a bevándorlók a hazai gyors iparosodás következtében váltak olykor az amerikai munkások riválisaivá a munkaerőpiacon. Az antiszemitizmus valódi célpontja a zsidó nagytőke volt, de a populizmus nem volt azon a szinten, hogy különbséget tegyen a nagytőke gazdasági potenciálja és a „szegény” bevándorlók helyzete között. (Néhány világosan látó publicista, sőt maga Bryan is hangsúlyozta a lényeges különbséget, de ez mit sem változtatott a populista közhangulaton.) Ami a háborús hisztériát illeti, ez a rövid kubai intervenció idején mutatkozott meg, s Bryan 1896-os elnökválasztási kudarca után vált akuttá. A kubai intervenciót leghatározottabban követelő kongresszusi törvényhozók a déli és a nyugati államokat képviselték, ahol a populizmus a legerősebb volt, állapítja meg az idevágó szakirodalom. A People's Party fiaskója után a kiábrándult populisták Kuba felszabadításában vélték megtalálni eszméik megvalósítása harci terepét. A szakirodalom megemlíti, hogy befolyásos republikánusok azért tanácsolták McKinley-nek a kubai beavatkozást, mert a soron következő választáson a „szabad ezüst” jelszó mellett a „szabad Kuba” követelésétől tartottak a demokraták részéről. A „szabad Kuba” jelszava ideig-óráig átvette a „szabad ezüst” követelését. Hofstadter idézi Thomas Watsont, a háborút legkövetkezetesebben ellenző kevés populisták egyikét, aki később beismerte: „A spanyol háború végzett velünk.” Ezen azt értette, hogy a kubai beavatkozás követelése rosszat tett a reformok ügyének. Kuba ügye a populista eszmevilágban a gyarmatosítás elleni küzdelmet jelentette. De állást kellett foglalni az antiimperializmus bontakozó kísérleteiben is. A populista erőknél zavarodottság lett úrrá a század végén.

A fent elmondottak összképe a negatívumok túlsúlyát látszik mutatni. De vajon indokolt-e mérleg megvonása? Megítélésünk szerint nem adnánk a valósággal adekvát képet, ha a populizmust azonosítanánk a People's Party létevel. A harmadik párt nem jött létre, osztozván az amerikai történelem más, hasonló jellegű, de eltérő törekvéseket

hordozó pártkísérletei sorsában. Ám a populizmus jóval több és differenciáltabb volt, mint a rövid életű People's Party. Léte nem zárult le az 1890-es évekkel. Helytelen lenne a populizmus leszűkítése az agrárelégedetlenségre is. Valójában a korabeli amerikai általános elégedetlenséget és ellentmondásokat fejezte ki, középpontban az agrárius problematikával. A tárgyalt korszak végének közeledtével mind nagyobb szerep jutott az egész gazdaság zavarainak, a gyorsan iparosodó Unió valamennyi megoldást sürgető problémájának. A mezőgazdaság érdekei mindinkább összekapcsolódtak az iparfejlődés érdekeivel. A hajdan agrártúlsúlyú panaszok kiegészültek az ipar, kereskedelem, közlekedés stb. fejlődésével keletkezett bajokkal. A populizmus alaposabb tanulmányozása új felismeréssel szolgál: az agrártúlsúlyú követelésekben tetten érhető a gazdaság más szféráinak sok problémája is. A nézeteiket ismételtelen módosító populisták nemegyszer felismerik, hogy Amerika egészén esedékes változásokat sürgetnek.

Ez a felismerés egyszerismind a beköszöntő korszakváltás követelménye is. A populizmus öltözőke immár szűk, panaszai-követelései nem fejezik ki a kor változó bajainak összességét. A túlzó, nemegyszer leegyszerűsítő demagóg hanghordozás gyakran taszít. A sérelmeket emlegető tömegek változóban vannak demográfiai, egzisztenciális, szociológiai téren egyaránt. A századforduló többet, mást és más módon követel. A kiindulópont adott: a populizmus új eszme, irányzat, majd mozgalom egyik fontos alkotóelemévé válik.

*

A korszakváltást jelző tényezők sokaságán belül a legkifejezőbbek egyike: a vagyonmegoszlás változása. A kezdetek adathiánya nem teszi lehetővé az egzakt összehasonlítást. Mindamelllett figyelmet érdemel a fejlődés trendje. Hofstadter adatai szerint az 1840-es években az egész országban nem volt húsz milliomos, de 1910-ben pusztán a szenátusban húsznál több volt a milliomosok száma. 1892-ben a New York Tribune 4047 közismert milliomos nevét közölte, a következő évben a statisztikai hivatal tanulmányt tett közzé, kimutatva, hogy az ország családjainak 9 százaléka a nemzeti vagyon 71 százalékát birtokolja. A fejlődés megriasztotta a nyilvánosságot, hatására megindult a nemzeti vagyon- és jövedelemkoncentrációt vizsgáló tanulmányok publikálása. Az adatok a korporációk számának gyors növekedését jelezték: az egyéni tulajdon szerepét mindinkább átvette a vállalati forma. A mezőgazdaság teljesítménye csökkenő arányban függött az exporttól, mindinkább a hazai városi lakosság ellátása vált fő feladatává. 1890-ben 5,7 millió farm 22,1 millió amerikai városi lakos ellátásáról gondoskodott, harminc évvel később a farmok száma mindössze 700 ezerrel nőtt, de már 54 millió városi lakost látott el termékeivel. A számok mögött megváltozott piaci viszonyok és a látványos városfejlődés tényei húzódtak meg. Míg a vidék lakossága 1860 és 1910 között megkétszereződött, a városi lakosság azonos időszakban hétszeresre duzzadt. Különösen a Közép-Nyugat városainak növekedése öltött hatalmas méreteket. A városfejlődés óriási infrastrukturális beruházásokat tett szükségessé, tartós iparfejlesztés bázisává vált, s jelentős társadalmi változásoknak vetette meg alapjait. Ez a sokirányú folyamat általános áremelkedés talaján ment végbe. Az áremelkedés 1897-ben vette kezdetét, s — leszámítva az 1907-es rövid recessziót — megszakítás nélkül 1913-ig tartott. Az áremelkedés a megélhetési költségek 35 százalékos növekedését eredményezte. Az árak, illetve a megélhetési költségek növekedésének két konzekvenciáját észlelte a társadalom: a szakszervezeti mozgalom hirtelen megerősödését és az ipar monopolizálódási folyamatának nagy-

mérvű megszilárdulását. 1904-ben 318 trösztöt tartottak nyilván, tőkeerejük 1,2 milliárd dollárt tett ki. Negyedrészüket 1898 előtt szervezték a korporációk. 1898 és 1904 között azonban 234 új alapítású tröszt szerepelt a nyilvántartásokban, 6 milliárd dollárra rúgó tőkeerővel. Az említett néhány év alatt tehát a trösztök csaknem 3/4-e, tőkájük mintegy 6/7-e keletkezett. Ebben az időszakban születtek a trösztgigászok: az US Steel Corporation, a Standard Oil, az Amalgamated Copper, az International Mercantile Marine Company és mások. Kiegészültek a helyi távközlési, áram- és gázszolgáltató társaságok kombinációival.

A hatalmas iparfejlődés és a vele együtt járó társadalmi átrétegződés hozta létre a progresszivismust mint reformeszmét, s formálta később mozgalommá. A társadalmi elégedetlenség és a változás követelésének terméke volt, csakúgy, mint a populizmus. Alapvető különbség volt a kettő között, hogy a populizmusnak az 1865 és 1896 közti időszak általános *áresési* folyamata adott lökést, a progresszivismus melegágya viszont az 1897-ben kezdődött *áremelkedés* volt. Nagyjában-egészében az 1897–1913 közti időszak nevezhető progresszív érának. A progresszivismus – mint az újabb keletű társadalmi elégedetlenség terméke – a populizmus 19. századi tapasztalataival kiegészülve, új formákkal, nagyrészt új tartalommal indult neki az országos reformfolyamat megújításának, folytatásának. E sokrétű – gazdasági, politikai, társadalmi, szellemi szférákat át-fogó – országos eszmeáramlat legáltalánosabb jellemzője az volt, hogy az elégedetlenkedő urbánus középrétegek aspirációit fejezte ki. Ez a nagyon általános megfogalmazás különböztette meg az őt időben megelőző populizmustól, amely túlnyomóan vidéki, sőt nemegyszer provinciális szemléletű volt, noha szintén országos érdekek képviselőjének hirdette magát. Ami a progresszivismus hordozóit illeti, elsősorban azt kell vizsgálnunk, hogy mi volt az új típusú elégedetlenség magva: mi *ellen* irányult a heterogén tábor nagyon különböző komponenseinek azonos indulata. Ez a monopolizálódási folyamat gyors előrehaladása volt. Az ún. trösztellenesség nem volt előzmények nélküli, hiszen már 1890-ben törvényerőre emelkedett a Sherman Anti-Trust Act, amely törvényellenesnek nyilvánította a kereskedelmet korlátozó szerződéseket, a „bűnszövetkezete-*ket*”. Ezt megelőzően, 1887-ben hatályba lépett az Interstate Commerce Act, amely az államok közti olcsó közlekedésben érdekelt üzleti körök nyomására jött létre. A Kongresszus vonakodva fogadta el a populista elégedetlenségben fogant törvényeket. Elfogadhatásukban jelentős szerepe volt az évszázad vége felé közeledő időszakot uraló kaotikus állapotoknak. A pénz hatalom elleni általános dühkitörés reformokat követelt. Sokaknak úgy tűnt: Amerika jövője nem helyezhető el a tőkés fejlődés keretei között. A törvények kongresszusi jóváhagyása egyfajta defenzív magatartásban gyökerezett. Gesztus volt a kiélezett monopóliumellenes közhangulat leszerelésére. Egyes szókimondó politikusok helyeselték ezt. Orville Platt szenátor kijelentette, hogy az ország elé kell tární egy olyan törvényt, melynek címe „Törvény a trösztök megbüntetésére”. A századforduló utáni évek megmutatták, hogy a trösztellenesség nem múló közhangulat terméke volt. A kérdésre visszatérünk. E helyütt annyit jegyzünk meg, hogy a törvények alkalmatlanok voltak a monopóliumok megfékezésére. A Legfelső Bíróság jelezte, hogy érvényre juttatásuk nem lesz könnyű. A trösztellenes törvényt átmeneti gesztusnak szánta a törvényhozás, csakúgy, mint a fentiekben említett ezüstvásárlási törvényt, amit rövidesen visszavont.

A monopóliumellenesség éle a trösztgigászok, az újgazdagok, az ipar kapitányai, a helyi politikai gépezetet uraló skrupulusmentes kevesek ellen irányult. Ezek az elemek, klikkjükkel egyetemben háttérbe szorították a korábbi korszak élén elhelyezkedő szemé-

lyiségeket, illetve rétegeket. Már a 70-es évektől érzékelték státusbeli gyengülésüket az egykori kereskedő patriciusok, a kisiparosok, kisvállalkozók, a hivatások és a szellemi élet kiemelkedő személyiségei, a vallási és a helyi politikai vezetők. Defenzív jellegű küzdelmük kimerült az elhatalmasodó korrupció elítélésében, a helyi – jórészt törvényalkotásban való – közéleti tevékenységben. Ezek a korábbi vezető posztokat birtokoló „nagyfejűek” régi típusú liberálisok voltak (amerikai szóhasználatlaltal „mugwump”-ok). Egyedüli fegyverük a szabad kereskedelem, a vámreform, a „jó” pénz (értsd: aranyalapú dollár) követelése volt. Ellenfeleiknek tekintették a demagógnak minősített agrár-bázisú populistákat is. Tömegbázissal ekkor még nem rendelkeztek. Korábbi pozíciójukhoz képest deklasszálódtak voltak.

A progresszizmus tömegbázisának formálódása az áremelkedési folyamatban gyökerezett. Jelentkezett a fogyasztó mint az általános drágulás első számú kárvallottja. A szervezetlen munkások bére nem tartott lépést az árak emelkedésével. A századforduló utáni első évtizedben megmutakozó iparfejlődés jó üzleti kilátásokkal kecsegtetett; az American Federation of Labor lendületesen szervezte a szakmunkásokat. 1911-ben 1897-hez képest ötszörösére nőtt a szakszervezetek taglétszáma, ezen belül az AFL-hez tartozók létszáma csaknem hétszeresre nőtt. A munkabérek javulását a szakmunkások élvezték, a fogyasztó középrétegek viszont a pénztárcájukon érezték, és nem alaptalanul feltételezték, hogy az árdrágulás fő okozója nem a munkabér emelkedése, hanem a monopóliumok nyeresége. Formálódott a progresszizmus tömegbázisa: a középosztály.

A progresszizmus eszméje a nyomtatott betű révén vált tömegeerővé, az országot át-fogó reformmozgalom útjának egyengetőjévé. A sajtó mindenkor jelentős szerepet játszott Amerika történetében. Általános közvéleményformáló funkciót első ízben a populizmus előretörésének évtizedeiben töltöttek be a különböző írásművek, röpiratok, fantasztikus regények stb. A progresszizmus úttörőjét botrányhajhász újságíróként (muckraker) tartotta számon a közvélemény. Az elnevezés nem pontos, mert az újságíró fő feladata kezdetben a tájékoztatás, a figyelemfelhívás volt. A napilapok példányszáma 1870 és 1910 között 2,8 millióról 24,2 millióra szökött fel. A városba tartó migráció új világot tárt fel a vidékiek előtt. Az emberek érdeklődése fokozódott, a sajtó felfigyelt az új jelenségekre, technikája és módszerei fejlődtek, feladata a megtörtént események regisztrálásán túlmenően az érdeklődés irányítása lett. Javult a riporter státushelyzete. A legnagyobb hatású orgánumtípus a magazin lett, tömegfogyasztásra alkalmas olcsó áron. A kiadók a napi sajtóból emelkedtek ki (Scripps, Pulitzer, Hearst). A „botrány” a magazinok nélkülözhetetlen melléktermékévé vált, de a termék elsősorban az érdeklődés kielégítését szolgálta, nem pedig a bajok stb. társadalompolitikai elemzését vagy éppen a reform javaslatát. A muckraker újságírók zöme a kiadók megbízásából, üzleti célt szolgálva dolgozott, csak kevesen idegenkedtek elvi alapon a leírt állapotoktól (elsősorban Upton Sinclair, Gustavus Myers). Hofstadter és a téma többi ismerője megállapítja, hogy a muckraker az amerikai társadalom radikális bírálója volt, de nem javasolt radikális változtatásokat. A muckraker újságíró a realitást tárta fel, mint ahogy ezt tették a regényírók legjobbjai (pl. Theodore Dreiser, Jack London). A társadalomtudósok saját szakterületeiken láttak hozzá a muckraker újságíró és a „realista” regényírók által megragadott témák kutatásához. A progresszív éra kibontakozó folyamata a muckraker újságírás segítségével tényeket ismert meg; a realista regényírók arról írtak, ami korábban nem képezte az irodalom tárgyát, felhívták a társadalom figyelmét a visszaélésekre, csalásokra stb. A muckraker újságírás és a realista regényírók lényegében az állampolgárokhoz szóltak, cselekvésre serkentették a közvéleményt, a szükséges reformért tehát a

társadalom egészét tették felelőssé. Hofstadter idézi egy korabeli író szavait: „Ha a közvélemény tájékozott egy adott reformról... s ha a nép lelkiismerete kellően felkészült a felvilágosult közvélemény érvényre juttatására, akkor a reform azonnal megvalósított.” A korabeli állapotok ismeretében elmondható, hogy a polgárháború befejezése után kezdődött időszak jelezte: megérett az idő a progresszív gondolkodásra. Grant elnök adminisztrációjának korrupcióit követő években egyre inkább derengett az amerikai gondolkodásban az állapotok változtatásának szükségessége.

A muckraker újságírás szakadatlan nyugtalanságban tartotta az egzisztenciálisan fenyegetett riválisokat: a kis üzletembert és a független vállalkozót, valamint a nagy korporációk fejlődésével párhuzamosan megsokszorozódott, fizetésből élő új középosztály tagjait (hivatalnokok, eladók, specializált szakemberek, közszolgáltatási alkalmazottak). A fejlődés dinamikáját jelzi, hogy míg 1870 és 1910 között a régi középosztályhoz tartozó kis üzletemberek és független vállalkozók száma mintegy megkétszereződött, addig az új középosztálylétszámnövekedése csaknem nyolcszoros volt. E két népesség-szaporulat nagymértékben növelte a progresszivizmus hatóerejét, erősítette tömegbázisát. Semmiféle gazdasági szervezet nem védelmezte érdekeiket. Tájékozottságukat a muckraker újságírásból és a progresszív propagandából nyerték. Magatartásuk, nézeteik ambivalenciáról tanúskodtak. Tiltakoztak a felduzzadt korporációk hatalma ellen, de nemigen titkolták a trösztgigászok kapitányainak teljesítményei iránti csodálatukat, hiszen azok a self-made man felfogást, az egyéni boldogulás amerikai hitvallását változták valóra.

A lendületes iparfejlődés változást hozott az amerikai polgár tulajdonlási gyakorlatában is. A 19. század elején-közepén az üzleti vállalkozás bázisát az egyéni vagy kis csoporttulajdon képezte. A vállalkozás anyagi ereje a tulajdonos(ok) pénzforrásaitól függött, irányítása a tulajdonos, esetleg megbízottja kezében volt. Az iparfejlődéssel általánossá vált az értékpapír-kibocsátás; a tőkével rendelkező közép rétegek megtakarításait és befektetéseit mindinkább felszívta az értékpapír-forgalom. Az ily módon szerzett tulajdon feletti ellenőrzés és döntéshozatalban való részvétel kikerült a befektetők kezéből. A korporációk vezetői, illetve megbízottaik és a befektetésekre specializált bankok voltak a hatalom birtokosai. A 19. század utolsó harmadában a gazdaság kulcspiparai korporatív formában szerveződtek. A polgárháború előtti években még kivétel-számba ment a korporatív szervezetszerű néhány iparág, de a háború finanszírozási szükségletei ráirányították a tőkével rendelkezők figyelmét a befektetések kínálta lehetőségekre. A vasútépítés példáját követte a bányászat, a közszolgáltatások, a gyáripar és a belkereskedelem. Az 1930-as évek két neves közgazdásza (Adolf Berle és Gardiner Means) számításai szerint 1900 körül mintegy 4,4 millió részvénytulajdonosa volt a korporációknak. (Adolf Berle később a New Deal megalapozó agytröszt egyik tagja lesz.) A közép rétegek befektetői tudatára ébredtek az amerikai mentalitás számára (akkor) tűrhetetlen tényre, amit Louis Brandeis, a progresszivizmus neves reprezentánsa és teoretikusa akként fogalmazott meg, hogy „az embereket a saját aranyukból készült bilincsek tartják fogva”. Woodrow Wilson egy 1910-ben publikált tanulmányában kifejtette, hogy a részvényes csak a pénzét adja a nagyvállalatnak, annak üzemvitelébe nem szólhat bele, a döntéseket a vállalat megbízottjai hozzák, a részvényes legfeljebb eladhatja a részvényeit, ha nem ért egyet a döntésekkel; eladásainál jelentős veszteségek érhetik. Egy kongresszusi vizsgálóbizottság (Pujo Committee) leszögezte, hogy a meghallgatott tanúk egyike sem tudott olyan precedensről, amelynek során a részvényesek leváltották

valamely nagyvállalat vezetőségét, vagy vizsgálatot indítottak az üzletvitelre vonatkozóan.

1905-ben Peter S. Grosscup, az Egyesült Államok körzeti fellebbviteli bíróságának neves jogásza nagy feltűnést keltő cikket publikált az egyik muckraker magazinban. Megállapításai megdöbbentő felismerésről tanúskodtak, miszerint az ország a prosperitás és hatalom soha nem látott fokát élvezzi, de „a republikánus Amerika” lelke veszélyben van, érte ezen az egyéni lehetőséget. Kifejtette, hogy ha az országban érvényesülő trend folytatódik, „a tulajdonszerzés, mint az emberek tömegeinek tevékenysége, megszűnik... életcéljuk egyikéként hatni... Ez társadalmi s végső soron politikai forradalmat jelent.” A korporációkkal szembeni elégedetlenség nem pusztán a magas árakkal kapcsolatos aggodalom következménye – írta a szerző. „Inkább annak az intuitív felismerésnek eredménye, hogy valahol valami baj van.” Konklúziója: válaszút előtt van a nemzet; korporatív paternalizmus vagy államszocializmus. Az egyéni szabadságjogokat fenyegető két alternatíva helyett Grosscup az egyéni lehetőségek biztosítását ajánlotta a tulajdonszerzésben. A cikk nem bocsátkozott a javaslat részleteibe, de a szövetségi kormány felelősségének növelését említette. A konzervatív republikánusként ismert jogász cikke a progresszív korszakon végigvonuló szemléletet tükrözte. A progresszizmus cselekvési programjának kidolgozása Theodore Roosevelttel kezdeti lépéseit követően Woodrow Wilsonra várt.

Wilson az 1912-es elnökválasztási kampány során elhangzott beszédeiben azt hirdette, hogy Amerikának érvényt kell szereznie a gyakorlatban azoknak az ideáloknak, amelyeket mindenkor vallott; „Amerika elkötelezte magát az abszolút szabad lehetőségek eszményei mellett, miszerint egyetlen embert sem korlátozhatja más, mint saját jellege és esze... , amidőn az emberek érdemük szerint győznek vagy veszítenek.” Ezek a 19. század eszményei voltak, melyek értelmében a siker az egyén energiájától, hatékonyságától, takarékoságától, kitartásától, ambícióitól függ; az embereknek versenyezniük kell a kvalitások gyakorlásában. Ez a verseny megszűnt az új szervezet rendszere következtében, állapította meg Wilson. Síkraszállt a társadalom állandó, alulról jövő megújulásáért, vagyis a versenybe bekapcsolódó kistőkés – a klasszikus közgazdaságtan egyéni vállalkozója – érvényesülési lehetőségéért; ám „a középosztály mindinkább kiszorul azon folyamatok révén, amelyekről azt tanultuk, hogy a prosperitás folyamatai”. Nem volt kétséges, kik ezen folyamatok főszereplői, irányítói. „Bármilyen, ami... nagyobbá teszi a szervezetet az embernél, elbátortalanítja, megfélemlíti az egyszerű embert, s a haladás elvei ellen dolgozik.” E folyamat szenvedő alanya a kisember, aki előtt elzárulnak a hirtelforrások és a piacok. Wilson retorikája ékesen szólóan emlékeztette hallgatóit a régi időkre, amikor „Amerika ott volt minden falucskában, ... a lelkes emberek mindenütt az ipar kapitányai voltak, nem pedig alkalmazottak, ... hiteleket jellemük, nem pedig kapcsolataik révén kaptak s nem a birtokukban levő értékpapírok arányában...” A progresszizmus központi kérdése az eszményített állapotok megteremtésének „hogyan”-ja volt. Wilson keresztes hadjáratot hirdetett „a bennünket kényszerzubbonyba erőltető hatalmak ellen...” Konklúziója így hangzott: „Ha Amerikában nem lesz szabad vállalkozás, akkor nem lehet része semminő szabadságnak.”

Wilson retorikájában, trösztelenségében összetalálkozott a nagytőke fojtogatásától tartó kisvállalkozó üzletember ambíciója, valamint az értelmiségi foglalkozások, a szellemi elit, a populizmus eszmevilágát valló politikusok, a korábbi mugwump elemek gondolatvilága. Közös aggodalmuk az amerikai demokrácia jövője volt, pontosabban az a kérdés, hogy a hatalmas tőkekoncentráció összeegyeztethető-e a szabad társadalom-

mal. A heterogén trösztellenes tábor a korabeli Amerika közvéleményének tömegeit jelentette, a gazdasági aggodalmak a politikai szabadság féltésével párosultak. Az amerikai tömegek idegenkedtek mindenfajta hatóságtól, hivataltól, „autoritás”-tól. Csak az egyénileg kezelhetetlen funkciókat bízták helyi, illetve állami szervekre, legvégső esetben folyamodtak a szövetségi kormányhoz. A „kombinációk” gazdasági uralma – úgy tűnt – határtalan; a jövő produkálhatja – wilsoni szóhasználattal – a „kombinációk kombinációját”, vagyis a gazdasági hatalom ráteheti a kezét a politikai hatalomra. A wilsoni retorika már ekkor tanújelét adta a későbbi nemzetközi politikai követelésének (mutatis mutandis), miszerint „nem történhet meg olyasmi, amiről nem tudhat mindenki”. Ezekből a szavakból a populizmus komoly aggályait lehetett kihallani a plutokráciával kapcsolatban. A progresszív retorika mérsékeltebb volt, de a lényeg azonos maradt. „Ha fennmarad a monopólium, mindig a kormányruánál lesz. Nem várom el a monopóliumtól az önmegtartóztatást. Ha létezik elegendő ember az országban, akik elég nagyok, hogy birtokolják az Egyesült Államok kormányát, akkor birtokolni fogják azt” – így Wilson.

Az 1898 után létrejött óriás korporációk rendszere és az összefonódó igazgatóságok gyakorlata adatszerűen bizonyította a monopóliumok gazdasági hatalmát. Számítások szerint az acéltröszt megszervezésének költségei csaknem két évig fedezték volna a szövetségi kormány funkcióinak kiadásait. A szenátus arról kapott tájékoztatást, hogy százánál kevesebb személy egymással együttműködve ellenőrzi az ország üzleti érdekeltségeit. A tények változást érleltek a közvéleményben. A nagy korporációktól való félelem a szövetségi kormányzat felé irányította a figyelmet, fokozatosan legyűrve az „autoritás”-tól való idegenkedő magatartást. A progresszív reformerek azt az álláspontot vallották, hogy a szövetségi kormányzat szervei rendelkezzenek mindazzal a hatalommal, amely lehetővé teszi, hogy a korporációk tényleges és potenciális veszélyével szembe szegüljenek; a szövetségi hatalom érdekek feletti legyen, tehát egyenlő mértékkel mérjen, semmilyen érdeket ne részesítsen előnyben, semleges legyen, érvényt szerezve a közérdeknek. Ez a progresszív követelmény nem volt törvényileg megalapozott, érvényre juttatása az elnök képességeitől és elhatározásától függött. Theodore Roosevelt az érdem, hogy elsőként szerzett érvényt ezeknek az elveknek, bizonyítva a későbbiekben ismételten jelentkező azon követelmény realitását, miszerint az elnök által képviselt közérdek – ha szükséges – szembeszáll az azt veszélyeztető törekvésekkel. Roosevelt elődjai közül Hayes elnök az 1877-es vasúti sztrájkokba, Cleveland elnök a Pullman-sztrájkba avatkozott be, de mindketten az iparbárok érdekeinek szem előtt tartásával cselekedtek. Theodore Roosevelt 1902-ben bizonyította be az elnöki semlegességet, amidőn sikerrel működött közre az antracit-szénbánya sztrájk arbitrációval történt lezárásában, és vádemelést kezdeményezett a Northern Securities Company ellen. Az utóbbi E. H. Harriman és J. P. Morgan pénzügyi érdekeltségébe tartozó két vasúttársaság összeolvadásának törvényellenessé nyilvánításával végződött. A Legfelső Bíróság 1904-ben hagyta jóvá a döntést. A Legfelső Bíróság olyan kérdésben döntött véglegesen a Fehér Ház kezdeményezte akció javára, amely az amerikai szövetségi rendszer kezdetei óta vitatott volt, s a szövetségi kormány pozícióját Jefferson értelmezésével összhangban erősítette. A közvélemény a két elnöki akció hatására „trösztromboló”-ként tartotta nyilván Theodore Rooseveltet.

A Theodore Roosevelt nevéhez kapcsolt epitheton ornans nem volt következetesen alkalmazott gyakorlattal alátámasztott. Egy 1902-ben mondott beszédében szélhámosnak, sőt a köztársaság ellenségének nevezte azt az embert, aki a trösztök szétzúzását hirdeti

az ipar megbénítását eredményező intézkedésekkel. E felfogásával összhangban hivatalviselése idején nem szorgalmazta számos tröszt jogi úton történő felelősségre vonását, s nem fékezte a gyorsuló monopolizálódási folyamatot. Fellépett azon nézetek ellen, melyek szerint pusztán a trösztellenes törvények alkalmazásával visszahozhatók a hat évtized előtti verseny lehetőségei. Gondolkodása formálódott, egyre gyakrabban szólt „jó” és „rossz” trösztökről. Feltehetően ennek az útkeresésnek eszközeként kezdeményezte az 1903-ban létrehozott Bureau of Corporations nevű szerv működését, amely tanulmányokat készített egy sor fontos iparág üzletviteléről. Azt vallotta, hogy a bonyolult ipari társadalomban az egyének nem léphetnek fel a korporációk ellen az egyenlőség feltételeivel, hanem kollektív minőségükben forduljanak „a kormánynak nevezett legnagyobb kombinációhoz”, és „önvédelem céljával cselekedjenek a magánkombinációkon keresztül is, amilyenek a farmertársulások és a szakszervezetek”. (A magánkombinációkon a szakmák szerint specializált munkáltatói szervezeteket értette.) Meggyőződése volt, hogy az üzleti élet kombinációit a modern élet produktumaiként kell felfogni és elfogadni, nyilvánosságra kell hozni üzletvitelüket és jövedelmeiket, szabályozásukra kell törekedni s megbüntetni a „rosszakat”. E nézetekből kitetszik, hogy nem a monopóliumok méretei okoztak gondot az elnököknek, hanem a tisztességtelen módszerek elleni fellépést tekintette a szabályozás feladatának. A jogi úton történő felelősségre vonás az igazságügyminisztérium keretében működő trösztellenes osztály ügykörébe tartozott, amely csekély létszámánál fogva aligha minősíthetett „rossz”-nak sok korporációt. E tények és állásfoglalások tükrében kevésbé hat meggyőzően a trösztellenességet hirdető díszítő jelző. Paradox módon utódát, William Taft elnököt, aki hivatalviselése során kétszer annyi jogi eljárást indított a trösztök ellen, konzervatívként emlegették. A köztudat alighanem Theodore Roosevelt dinamizmusát, hatásos retorikáját, államférfiúi habitusát honorálta. Taft személyisége nem vehette fel a versenyt elődjével.

A gazdasági prosperitás és a nekilendülő nagyipari fejlődés talaján az 1890-es években kibontakozott reformmozgalom fordulóponthoz érkezett az 1912-es elnökválasztással. A választási kampány idején a közvélemény a távolról sem egységesen értelmezett progresszivismus válaszait kereste a kor által felvetett problémákra. A populizmus által annak idején hön öhajtott harmadik párt győzelme teljességgel irreális volt. A progresszív érában alapvetően megváltozott erőviszonyok érvényesültek, s ezek a megoldás felé mutattak. A demokrata pártban a People's Party kudarca után számos populista követelés vert gyökeret Bryan tevékenysége révén. Theodore Roosevelt a Square Deal elnevezéssel hirdetett elgondolásaiban nem keveset vett át Bryan tételeiből, de tompított tartalommal. Voltaképpen mind a demokrata párt, mind a republikánus párt populista követeléseket szívott magába, átalakítva azokat a potenciális választói tömegek érdekeinek megfelelően. Hofstadter a két párt „munka-koalíciójáról” ír, amely egyesítette a vidéki és a városi középrétegek aspirációit. Létrejött tehát a reform perspektívája, ez azonban csak pártszakadással volt elképzelhető a két nagy pártban működő konzervatívok miatt. A dilemmát a republikánus pártban végbement folyamat oldotta meg. A Theodore Rooseveltet támogató elemek kiléptek a republikánus pártból, megalakították a progresszív pártot, elnökjelöltjük Roosevelt lett; a republikánus párt megmaradt hívei Taft elnököt választották elnökjelöltnek. A republikánus párt megosztottsága folytán Taft a két progresszív jelölt (a volt republikánus Roosevelt és a demokrata Wilson) által megszerzett szavazatok összesített számának a felénél is kevesebbet mondhatott magáénak. A választás végeredménye Wilson elnöksége lett. Nem kerülhetett sor annak a bizonyítására, hogy mit tett volna a trösztellenesség konkretizálása terén a „trösztromboló”

Roosevelt, vagy éppen az említett trösztellenes eljárásokat kezdeményező Taft. Tárgyalt témánk szempontjából nem bír érdeklődéssel Roosevelt elgondolásainak további kristályosodása vagy Taft esetleges újabb trösztellenes állásfoglalása. A hatalomra került Wilson a választás évében kijelentette, hogy az üzleti érdekeltségek közösségét, amely az Egyesült Államok feletti uralom veszélyével fenyeget, „a törvény erejével... óvatosan, de szilárdan és állhatatosan szét kell tagolni”. Az elnök frazeológiáját nyomon követni próbáló big business a progresszivismus radikális teoretikusa, Louis Brandeis sugallta sebészi műtét végrehajtási szándékát vélte kihallani ezekből a szavakból. Wilson egy másik kijelentése, miszerint Amerika soha nem tér vissza az egyéni verseny régi rendjéhez, s „a nagymérvű együttműködésen alapuló üzletei szerevezet egy bizonyos fokig normális és elkerülhetetlen”, ellentmondani látszott a radikális széttagolásnak. Wilson retorikája nemegyszer kifürkészhetetlen gondolatokat, intenciókat közölt. Példaként: kijelentette, hogy elfogadja a big business, és ellene van a trösztöknek. Csak találgatni lehetett, hogy miként történik meg egy olyan óriásvállalat széttagolása, amely a taxatív felsorolt és elítélt tisztességtelen módszerek alkalmazásával már létrejött, és ezek érvényesítésével funkcionál. Vagy: hol a határ, amelyen túl egy nagy korporáció már nem járul hozzá a hatékonyság országos növeléséhez, hanem pusztán versenyt gátló monopólium? Az elnök gondolatainak labirintusa aligha volt alkalmas konkrét jogi eljárások kiindulópontjának szerepére.

A trösztellenesség gyakorlati megvalósítása messze elmaradt a radikális progresszívek várakozásaitól. A Legfelső Bíróság 1911-ben elvi döntést hozott, amely lényegileg a monopolista üzelmek kiküszöbölését célzó törekvések lefejezésével jelentett egyet. Az ún. „ésszerűség” formulája (rule of reason) kimondta, hogy nem az a fúzió elítélésének ismérve, vajon korlátozza-e a versenyt valamely iparban a korporációk összevonása, hanem, hogy ésszerűnek bizonyul-e a korlátozás. A döntés megnyitotta az utat a bíróságok értelmezései eltérései előtt. A Legfelső Bíróság döntése nem alapult egyhangúan vallott nézeten. Egyik tagja kijelentette különvéleményében, hogy a Bíróság módosította a Sherman-törvény intencióját, megfosztotta gyakorlati értéküktől a monopolista üzelmek elleni védekezést célzó jogi eljárásokat. Thomas Marshall alelnök a közhangulatnak adott kifejezést 1913-ban, amikor megállapította, hogy a legutóbbi választáskor azt hallotta a nép, a trösztök a természetes fejlődés eredményei, s az egyedüli út a szabályozásuk. „A népnek elege van az efféle kijelentésekből. A korábban létező lehetőségeket akarja látni” – hangzott a kategorikus megállapítás. A Wilson-kormány idején létrehozott két trösztellenes törvény sem elégítette ki a következetes reformereket. A Sherman-törvényt kiegészítő Clayton Act és a Federal Trade Commission létrehozásáról intézkedő törvény sem tartalmazott a Legfelső Bíróság döntéseiben kifejezésre jutó konzervatívizmust megkerülő, ellensúlyozó rendelkezéseket. A trösztellenes jogi eljárásoknál sokszoros áttételeken keresztül a big business érdekeivel összhangban levő döntések születtek; az ipar kapitányai megtalálták a módját a trösztellenesség érdemi érvényesülését akadályozó lépéseknek. Brandeis elítélőleg nyilatkozott a Federal Trade Commission működéséről; a Bizottság tagjainak kiválasztása a reformerek elgondolásaival ellentétesen történt: vagy inaktív személyiségek lettek bizottsági tagok, vagy a big business céljait szolgáló tagok voltak a hangadók. A trösztellenesség retorikája, majd gyakorlata nem zárkózott el az üzleti világ vezetőinek véleménye előtt. Theodore Roosevelt sűrűn folytatott eszmecserét velük, Wilson főleg tanácsadója, House ezredes útján tartott fenn kapcsolatot. 1913 végén recesszió jelei mutatkoztak. Ekkor Wilson jónak látta a közvetlen kapcsolattartást, sőt értésére adta az üzleti világnak, hogy a reformtörvényalkotás a vé-

géhez közeledik. A taktikai változtatás kifejezésre juttatta, hogy a kormányzat a big business támogatására tart igényt. A trösztellenes osztály létszáma nőtt ugyan a wilsoni adminisztráció idején, de a növelt létszám mértéke nem azt jelezte, hogy a kormányzat át-törést tervez a trösztellenesség terén.

A trösztellenesség kiélezett vitái nem produkáltak az országos alapkérdésnek nyilvánított probléma megoldása felé mutató gyakorlati eredményeket. Brandeis megfogalmazásában a dilemma szabályozott verseny vagy szabályozott monopólium volt. A dilemma nem oldódott meg, márpedig a gyakorlatban a törvényhozó és a végrehajtó hatalom konszenzussal kialakított cselekvési programjára lett volna szükség. Bizonyos kérdésekben részintézkedések történtek – és egyfajta szemléletváltozás ment végbe az üzleti világban, nagyrészt a szakadatlan trösztellenes retorika hatására.

A progresszivismus azonban nem korlátozódott a trösztellenességre. A 19. század utolsó évtizedének fejleményei a gazdasági és politikai reform szükségességét jelezték, és a 20. század első évtizede a kezdetek továbbfejlődéséről tanúskodott. A progresszivismus országos mozgalommá fejlődött, melynek mindkét nagy pártban voltak hívei. A reformok követelése a korábbi és az aktuális elégedetlenség és tiltakozás talaján bontakozott ki. A reform szükségességét azonban nem értelmezte egységesen a heterogén progresszív tábor, annál is inkább, mivel a tábor magvát képező középrétegek aggályai és óhajai sem voltak azonosak. Érdekeik, státusuk védelmében elsősorban a korporációk korlátozását és szabályozását, illetve az üzleti világ rendjének megteremtését követelték a verseny helyreállításával. Másrészt aggasztotta őket a tömegek sorsa, az ipar kapitányainak tetteire válaszként kirobbanó reagálásuk lehetősége, az iparfejlődéssel együtt járó káros cselekmények hatása. A tömegek sorsáért aggódó és cselekedni akaró progresszivismus nemegyszer a szocialisztikus törekvések kísértetének közelgő árnyékát vélte felfedezni. A progresszívek a kapitalizmus keretei között óhajtották megoldani az ún. szociális kérdést, és elűzni a szocialisztikus akciók próbálkozásait. Theodore Roosevelt a korábbi elit azon tagjai közé tartozott, akik a radikális irányba eltolódó elgondolások, tettek meggátlása végett váltak progresszívvé, az ipari társadalom kinövésének lenyesegetésével próbálkoztak, következésképpen nem értettek egyet a populista törekvésekkel. Roosevelt bonyolult személyiségének elemzői nemegyszer éppen a radikális törekvések kivédésének okán tartották számon harcos progresszívként. Az átlagos progresszív fegyvertársnak tekintette a szakszervezeteket a monopóliumok elleni harcokban. Ha azonban nőtt a munkásság súlya a helyi politikai harcokban, akkor megszűnt a partneri viszony. A „közvetlen” munkásakciók kiküszöbölése érdekében jelentős eredményeket mutatott fel a progresszivismus a helyi törvényhozás keretei között. Az 1900-as években számos helyi törvényalkotás javította a munkások bérezését, foglalkozott a munkaidő, a női és gyermekmunka problémájával, az öregségi nyugdíjak ügyével stb. A legkirívóbb munkaadói visszaélések jogi úton történő megfékezését a progresszív teljesítmények között kell számon tartani, beleértve a munkaadók ellenakcióinak kivédését is. A progresszivismus jótékony hatása jelentkezett a századforduló utáni években végbemenő munkaadói szemlélet változása terén is. A muckraker újságírás, a szakszervezetek akciói hatására, nem utolsósorban a külföldi versenytársak sikerei által ösztönözten nőtt az amerikai iparvezetés érdeklődése az üzemi állapotok javításának módzatai iránt. Terebélyesedett a vállalatvezetés szakirodalma. Különböző szervek keletkeztek a szakoktatás, kutatás terén. Egyre több ún. vállalati szakszervezet keletkezett (company union) a munkaadók anyagi támogatásával, nem titkoltan a szakszervezetek működésének ellensúlyozása érdekében. Az újjal való kísérletezés számos ellentét forrá-

sává is vált, de a fejlődés jelentős haladást jelzett az elmúlt évtizedek brutális munkásellenes intézkedéseihez képest. Meg kell említeni a mezőgazdasági termelés korszerűsítése, a farmerek szakoktatása, hitelellátása, a terméktárolás, a vidéki úthálózat fejlesztése, a mezőgazdasági minisztérium költségvetésének bővítése a farmerszolgáltatások kiterjesztése érdekében stb. alkotott törvényeket, amelyek részben Theodore Roosevelt intézkedéseit dicsérik, de főleg Wilson „New Freedom” néven ismert programjában gyökereztek. Meg kell végül említeni a vasútügy szabályozásának megkezdését, az 1913-ban létrehozott szövetségi tartalék-bankrendszer (Federal Reserve System) megalapozását és a vámcsökkentéseket lehetővé tevő Underwood-törvényt, amely a republikánus kormányzatok protekcionista vámpolitikáját visszajára fordítva régen esedékes adósságot törlesztett a kereskedelempolitikai liberalizálás terén.

A helyi és a szövetségi törvényalkotásban a progresszivizmus szelleme érvényesült. A változó szemlélet eredményeként alkotott törvények és intézkedések frissítőleg hatottak az amerikai fejlődésre. Ide kell sorolni a big business említett szemléletváltozását is. A trösztellenesség hangoztatása defenzív magatartásra készítette a big business, az amúgy is átalakulóban levő iparvezetés gondolkodását. Példaként idézzük Thurman Arnold „The Folklore of Capitalism” című munkáját, mely megállapította, ha nem alkotnak monopóliumellenes törvényeket, a big business árpolitikája jóval hátrányosabb lett volna a fogyasztók számára. (A szerző Franklin Roosevelt kormányában a trösztellenes osztály vezetője lett.)

A progresszív éra mezőgazdasági törvényeinek vizsgálata azt bizonyítja, hogy a farmervilág több vonatkozásban jelentős előnyökre tett szert ezekben az években. Az agrármítoszban gyökerező populista sérelmi politika elvesztette létjogosultságát. A vállalkozóvá előlépett kereskedő farmer a kormányzat és a Kongresszus fokozott gondoskodását tapasztalhatta, s ez a kedvező állapot csak az első világháborút követő republikánus érában szűnt meg, paradox módon az országos prosperitás éveiben. Franklin Roosevelt New Dealje ismét felújította a farmergondok enyhítését célzó politikát, amely a republikánus elődök által elhanyagolt, a 20-as években nagyon indokolt agrártámogatást volt hivatva pótolni.

Az 1914-es Clayton Act mentesítette a trösztellenesség jogi eljárásai alól a farmerszervezeteket és a szakszervezeteket. Az eredetileg trösztellenes farmervilág a modern viszonyok között feladta a szervezet iránti averzióját. Élt a saját szervezetei létrehozásának előnyeivel. Politikai potenciálja is nőtt a progresszív érában. Míg a kereső foglalkozással bíró népesség 53 százaléka élt mezőgazdaságból 1870-ben, addig az arány 15 százalékra csökkent 1945-ben. A sajátos amerikai választási rendszerből adódóan a farmerek felső rétegei nagyobb súllyal rendelkeztek a politikában a végbement változások után, mint a múlt század utolsó harmadában. A statisztika kirívó példákkal szolgál az egyes államok agrárlakosságának és kongresszusi képviseletének aránytalanságait illetően. Egy szélsőséges példa: az ország lakosságának 35 százalékát kitevő huszonnégy – zömmel agrárrégiókból álló – állam szenátorai a szenátus létszámának a felét tették ki. Az agrárvidékek képviseleti dominanciája politikai erőfölényt biztosított az érintett területeknek a törvényalkotásban. E tények és az ismertetett fontosabb intézkedések nem azt tanúsítják, hogy a végbement fejlődés hátrányosan hatott a mezőgazdaságra. A populista örökség módosult változatban jutott érvényre a progresszív érában.

Az első világháború kitörésével új dilemma elé került a progresszizmus. Meg kellett fogalmazni és elfogadtatni az amerikai néppel az Egyesült Államok háborúval kapcsolatos álláspontját, összhangban a progresszizmus elveivel. A feladat nehéz volt, mert a progresszizmusban jelen voltak még és hatottak a populista hagyományok, és a progresszizmus híveinek szemlélete nem volt egységes, a sűrűn változó körülmények ismételtén módosítottak a korábban vallott álláspontokon. Különböző, ellentéteket hordozó elvek, indulatok, törekvések harcoltak egymással. Mi több: nem voltak tapasztalatok európai központú nagy háborúval kapcsolatban Amerika szerepét illetően. Az 1898-as spanyol-amerikai rövid háború nem szolgálhatott precedensként a kibontakozó világméretű küzdelem amerikai problematikájának megoldása számára. Nehezítette a döntést, hogy egyidejűleg jelentkeztek a progresszizmus táborát megosztó megfontolások. Izolacionizmus, pacifizmus, hazafiság, nacionalizmus, gyarmatosításellenesség, antiimperializmus, az amerikai terjeszkedés híveit lelkesítő imperialista törekvések keveredtek az amerikai közvélemény soraiban. A nézetek sokszínűségét fokozta az anglofóbia, a katolikusellenesség, az elnyomott területek felszabadításának követelése. A populista hagyományokat ápoló amerikai üdvözölte a gyarmatosító, katolikus Spanyolország elleni háborút Kuba felszabadításáért, de elítélte a Fülöp-szigetek iránti érdeklődést egyes amerikaiak részéről, amelyben imperialista ambíciók szálláscsinálóját látta és a brit példa követését vélte felfedezni. A nacionalista beállítottságú rétegek Theodore Roosevelt nézeteit visszhangozva hirdettek hazafiságot és csendes-óceáni terjeszkedést mint amerikai érdeket. Nagy súlyt képviseltek Bryan időnkénti pacifista megnyilatkozásai, főleg pedig Wilson idealisztikus-morális elveket valló pacifizmusa 1917 előtt. A közvéleményt megosztó nézetek összeegyeztetése, valamiféle nemzeti konszenzus kialakítása lehetetlen volt. A háborúval összefüggő kérdéseket a mindenkor progresszív elvek tolmácsolásával próbálta magyarázni és propagálni a kormányzat. Wilson a háborútól való távolmaradást morális elvek, egyben a nemzeti politika valóra váltásaként hirdette meg. Amit az amerikai polgár egyszerűen akként fejezett ki, hogy Amerikának semmi köze a háborúhoz, s mindenképpen távol kell maradnia, Wilson retorikájában úgy jelentkezett, hogy Amerikának „abszolút önuralmat” kell tanúsítania semlegességével, és „érdektelen befolyását” latba vetve kell elősegítenie a rendezést.

Az események forgatagában módosuló wilsoni álláspont már konkrétan amerikai érdekként fogalmazódott meg. Nem semlegességről, hanem a beavatkozás mikéntjéről volt szó. Konklúzió: Amerika érdeke a császári Németország győzelmének, tehát a szövetségesek vereségének megakadályozása; német győzelem ugyanis perspektivikus veszélyt jelentene az Egyesült Államok számára, mert vagy közvetlen támadás ellen kellene védekeznie, vagy állandóan felfegyverzetten kellene készen állnia biztonságáért érdekében. A wilsoni retorika elvei ismertek: a nemzetközi jog és a tengerek szabadságának védelmezése, a kis nemzetek jogai, az önkényuralom és a militarizmus elleni harc, és a híres követelmény: a világot alkalmassá kell tenni a demokrácia befogadása számára. A tengerek szabadsága a német búvárhajóharc okán kulminált a wilsoni vezetésben, de nem volt nehéz rámutatni, hogy a tengerjogot a brit hajók is sértik. Amerika azonban nem léphetett fel érdemileg a brit sérelmek ellen, mivel gyengítette volna a szövetségesek kívánt győzelmi esélyeit.

Az amerikaiak ezúttal már azt hallották, hogy a világ megmentéséért kell harcolniuk, és felelősek a világ demokratikus átalakításának elősegítéséért. A hazai földön oly sokat vitatott progresszizmus világszerte érvényre juttatandó. Wilson ékesen szóló retorikája tagadta a sajátosan amerikai érdekekért való harcot: „Nem keresünk profitot, elő-

nyöket...” „Azért harcolunk, amit az emberiség jogainak hiszünk, a világ jövőbeni békéjéért és biztonságáért.” „Amerika a világ egyetlen idealisztikus nemzete.” Az elnök megreformált, új világot akart, s nemzetközi szemléletet plántálni Amerika közvéleményébe, amelynek nem voltak ennek befogadását lehetővé tevő hagyományai. Wilson nem vette tekintetbe hazai ellenfelei álláspontját, köztük olyan neves izolacionista személyiségek véleményét, mint George Norris és La Follette szenátor. Az utóbbi azzal vélte kiveníteni az elnök álláspontját a porosz önkényuralommal való amerikai megbékélés lehetetlenségéről, hogy Wilson Angliával akar szövetségre lépni, holott az örökletes monarchia, lordok házával működik, földbirtokrendszere örökségen alapul, korlátozott választójoga van.

Az 1916-os elnökválasztási kampány híressé vált jelszava szerint Wilson távol tartotta az Egyesült Államokat a háborútól. Az amerikai hadba lépés utólag megkérdőjelezte a jelszót s vele az elnök választási győzelmének indokoltságát. A hadba lépést propagáló retorika hatására átmenetileg érvényesülő lelkesültség rövidesen kiábrándultságnak adta át a helyét. A versailles-i szerződésnek és a Nemzetek Szövetségének amerikai elutasítása egyszersemind a progresszivizmusból való kiábrándulást juttatta kifejezésre, elvetve a világ sorsának jobbításáért viselendő amerikai felelősségérzet hirdetését is. Tárgyalt témánkkal összefüggésben figyelmet érdemel, hogy a hábrútól való távolmaradást, majd a hadba lépést propagáló retorikával egyetemben a progresszivizmus sem bírta el a szakitópróbát. Az 1924-es, La Follette vezette elnökválasztási kampány eredménye a progresszivizmusból való tartós kiábrándultságról tanúskodott. Az elért népi szavazatarány nem volt ugyan jelentőség nélkül való (16,6 százalék), de az 1912-es progresszív győzelemhez mérten lényegesen gyengébb volt. Franklin Rooseveltnek kellett eljőnie, hogy néhány progresszív töltésű elgondolás helyet kapjon a New Deal keretében.

Irodalom

- Adams, Henry*: Thomas Jefferson első elnöksége 1801–1805. 1986.
Arnold, Thurman: The Folklore of Capitalism. 1937.
Brandeis, Louis: Other People's Money. 1914.
Chew, Arthur: The Response of Government to Agriculture. 1937.
Condliffe, J. B.: The Commerce of Nations. 1950.
Croly, Herbert: The Promise of American Life. 1909.
Faulkner, Harold: The Decline of Laissez Faire. 1951.
Friedman, M.–Schwartz, A. J.: A Monetary History of the United States, 1867–1960. 1963.
Griswold, Whitney: Farming and Democracy. 1948.
Hacker, Louis: The United States since 1865. 1949.
 Historical Statistics of the United States, 1789–1945. 1949.
Hofstadter, Richard: The Age of Reform. From Bryan to F.D.R. 1962.
Hofstadter, Richard: The Progressive Historians. 1970.
Johnstone, Paul: Old Ideals and New Ideas in Farm Life. 1940.
Láng Imre: Az Egyesült Államok gazdaságpolitikája és külpolitikája 1933–1939. 1988.
Link, Arthur: Woodrow Wilson and the Progressive Era. 1954.
Means, G.–Berle, A.: The Modern Corporation and Private Property. 1933.
Mowry, George: Theodore Roosevelt and the Progressive Movement. 1946.
Schlesinger, Arthur: The Rise of the City. 1933.
Shannon, Fred: The Farmer's Last Frontier. 1945.
Taylor, Carl: The Farmers' Movement, 1620–1920. 1953.
Turner, Frederick Jackson: The Frontier in American History. 1920.
Weyl, Walter: The New Democracy. 1914.
Wilson, Woodrow: The New Freedom. 1913.